

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE PROPAGANDA VE AJİT- TRENLER

 Burcu ÖZDEMİR^a

Öz

1917 yılındaki Ekim devriminin başarı ile sonuçlanması, Geçici Hükümet döneminin karmaşa ve belirsizliklerine son verdi ve Bolşevikleri iktidarın tek sahibi haline getirdi. Ancak bu sadece bir başlangıçtı. Bolşevikler, yeni bir düzeni -sosyalist bir toplumu- inşa etmek üzere yola çıkmıştı. Bu da şu anlama geliyordu: Sovyetler Birliği'nde siyasal ve ekonomik sisteminin yanı sıra, toplumsal ve kültürel alanda da köklü bir değişime ihtiyaç vardı. Bolşevik yöneticilerin, böylesine zor bir hedefi gerçekleştirilebilmek için her türlü vasıttan istifade etmesi şaşırtıcı değildir. Nitekim Sovyet yöneticileri yeni politikalarını uygulamaya koyarken, bunların toplum tarafından da absorbe edilmesi için çalışmak zorunda kaldılar. Bu bakımdan, Bolşeviklerin iktidara geldikleri andan itibaren çabalarının yoğunlaştığı konulardan biri, Çarlık otokrasisi altında yüzyıllar boyunca cahil bırakılmış halkı eğitimi hale getirmek için bir seferberlik başlatmak oldu. Ancak bu, zor ve dahası uzun vadeli bir çözümdü. Oysaki, ilk yıllarda ciddi bir iç ve dış tehdit altında bulunan devrimin hayatta kalabilmesi için, daha acil bir çözüme ihtiyaç vardı. Sovyet yöneticilerine göre bunun en etkili ve kısa vadeli yöntemi, her türlü propaganda yönteminden istifade etmektir. Sovyetler Birliği'nde halk arasında ajitasyon ve propaganda çalışmalarını yürütmek üzere, "Ajitasyon ve Propaganda Birimi" (Ajit-prop) kuruldu. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nde propaganda çalışmalarına yardımcı olmak, her bir Sovyet kurumunun ve her bir Sovyet vatandaşının başlıca vazifelerinden biriydi. İç Savaş yıllarında faaliyete geçirilen ajit-trenler de tam olarak bu amaca hizmet etti. Trenlerin esas işlevi, halkı Sovyet iktidarının yanına çekmek ve Sovyet ideolojisinin propagandasını yapmaktır.

Bu çalışma, Sovyetler Birliği'nde propagandanın kritik seviyedeki öneminin sebepleri, Sovyet propagandasının diğer ülkelerdeki propaganda tekniklerinden ayrılan yönleri ve esas olarak Sovyetler Birliği'ndeki propaganda çalışmalarında en sıra dışı olanlarından biri, "Ajit-trenler" (Rusça: agitpoyezd; İngilizce: agit-train) ve bu trenlerin Sovyet halkı arasındaki ideolojik propagandada nasıl bir rol oynadığı üzerine odaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Sovyetler Birliği, iç savaş, propaganda, ajitasyon, ajit-tren.

^a Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa/Türkiye, ozdemirburcu85@gmail.com

PROPAGANDA IN THE SOVIET UNION AND AGIT-TRAINS

Abstract

The success of the October 1917 revolution put an end to the chaos and uncertainties of the Provisional Government period and made the Bolsheviks the sole owner of power. But this was just the beginning. The Bolsheviks set out to build a new order- a socialist society. In other words, in the Soviet Union, a radical change was necessary in the social and cultural field as well as the political and economic system. It is not surprising that the Bolsheviks made use of all means to achieve such a difficult goal. As a matter of fact, while implementing their new policies, Soviet administrators had to strive for these policies to be absorbed by society. Soviet administrators used numerous propaganda methods for this. The Bolsheviks sought primarily to educate the people who have been deprived of education for centuries under the tsarist autocracy. However, it was a difficult and long term solution. But a more urgent solution was needed to survive for the revolution, which was threatened by internal and external. Soviet rulers thought that the most effective and short-term method was to make use of all kinds of propaganda methods. The Department of Agitation and Propaganda set up intended to control and promote agitation and propaganda work among the people in the Soviet Union. It was the duty of every Soviet institution and every Soviet citizen to assist in the propaganda work in the Soviet Union. Agit-trains that served during the Civil War, served exactly that. The main function of the trains was to lure the people to the side of the Soviet power and to propagate the Soviet ideology.

This study focuses on the following issues: the reasons for the critical importance of propaganda in the Soviet Union, the aspects of Soviet propaganda that differ from propaganda techniques in other countries, and the "Agit-trains", one of the most unusual in propaganda work mainly in the Soviet Union, and how these trains played a role in adoption of socialist ideas by the Soviet people.

Keywords: History of Russia, Soviet Union, civil war, propaganda, agitation, agit-train.

АГИТПОЕЗДА И ПРОПАГАНДА В СОВЕТСКОМ СОЮЗЕ

Аннотация

Успех Октябрьской революции 1917 года положил конец хаосу и неопределенности периода Временного правительства и сделал большевиков полноправными хозяевами в стране. Но это было лишь начало. Придя к власти, большевики вознамерились построить новый порядок - социалистическое общество. Другими словами, в Советском Союзе было необходимо провести радикальные изменения в социальной и культурной сферах, а также в политической и экономической системе в целом. Неудивительно, что большевики использовали все средства для достижения столь масштабных целей. На самом деле, реализуя новую политику, советская власть должна была стремиться и к тому, чтобы быть положительно воспринимаемой обществом в целом. Для этого она использовала разнообразные методы и приемы пропагандистской работы. Конечно, большевики стремились в первую очередь дать образование обычным людям, в основном не приобщенным к нему в царский период. Однако это была трудная и во многом долгосрочная задача. Чтобы устоять в период, когда успехам революции угрожали внутренние и внешние враги, новой власти требовались более

быстродейственные решения. Советская власть считала, что наиболее эффективным и быстрым способом является использование всевозможных методов пропаганды. Созданное при этом управление агитации и пропаганды было призвано контролировать и продвигать агитационную и пропагандистскую работу среди населения Советского Союза. Обязанностью каждого советского учреждения и каждого гражданина стало содействие пропагандистской работе в обществе. Одним из способов ее несения в массы во время Гражданской войны были “агитпоезда” (агитационные поезда). Их основная функция заключалась в том, чтобы обратить обычных людей на сторону Советской власти и прививать им советскую идеологию. В этом исследовании рассматриваются причины особого значения пропаганды в Советском Союзе, основные ее методы, отличия от пропаганды других стран, а также роль агитационных поездов в восприятии социалистических идей обычными советскими людьми.

Ключевые слова: История России, Советский Союз, Гражданская война, пропаганда, агитация, “агитпоезд”.

Giriş

Propaganda, tarih boyunca devletler arasında yaşanan mücadelelerde ve aynı zamanda devletlerin kendi iç mücadelelerinde en önemli silahlardan birini teşkil etmiştir. Bunun en etkileyici örneklerinden bazılarını, özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında açıkça görmekteyiz. Ancak propagandanın ideolojik bir amaç doğrultusunda tarihteki ilk kullanımı, çok daha eskiye dayanmaktadır. Orta Çağ'da Katolik kilisesine karşı reform yanlılarının mücadelesi sonucunda kuzey ülkeleri üzerindeki kontrolünü yitirmeye başlayan Roma Katolik Kilisesi, kontrolü yeniden ele almak ve kiliseyi güçlendirmek amacıyla harekete geçti. Papa XIII. Gregory tarafından bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun görevlerinden biri, Katolik inancını yaymaktı.¹ Komisyon, XVII. yüzyılda Papa XV. Gregory tarafından “Sacra Congregatio de Christiano Propaganda Fide” (İnancın Yayılması İçin Kutsal Topluluk) adını alarak kalıcı hale getirildi.² Vatikan'ın kurduğu bu misyonerlik örgütü, Protestanlığın aykırı olarak tanımlanan düşüncelerine karşı Katolik mezhebinin güçlendirilmesi için çalıştı.³

Günümüzde propaganda terimi bize genellikle “manipülasyon”, “yanıltma” gibi olumsuz birtakım anlamlar çağrıştırmaktadır. Propaganda kelimesinin kökeni de zaten, Latince “yanıltıcı bilgi” anlamına gelen “propagare” kelimesidir.⁴ Ancak bu olumsuz çağrışımın asıl nedeni, Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren propagandanın kullanım şeklidir. Clark'a göre bunun nedeni, savaşta hayatını kaybeden çok sayıda askerin yerine yeni asker alımında geleneksel yöntemlerin yetersiz kalmasıydı. Bu yüzden savaşan devletler, kamuoyunun görüşünü de dikkate almak zorunda kalmış ve halk çok çeşitli kitle iletişim araçları vasıtasıyla devlet propagandasının hedefi haline gelmiştir. Bu süreçte kitleyi daha rahat yönetmek için uygulanan sansür ya da yanlış bilgilendirme,

¹ David Welch, *Propaganda, Güç ve İkna*, çev. Selim Sezer, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2019), 17.

² Mertcan Akan, “Sovyet Propaganda Afişlerinde 'Doğu' İmgesi,” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 17/2 (2017): 78.

³ Toby Clark, *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, çev. Esin Hoşsucu, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 11.

⁴ Akan, “Sovyet Propaganda”, 78.

propagandanın giderek olumsuz bir anlam kazanmasına yol açmıştır.⁵

Birinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan propaganda, bu terime olumsuz bir içerik kazandırmakla kalmamış, propagandanın kamuoyu yönetimindeki rolünü de gözler önüne sermiştir. Çünkü bu savaş, bir ulusun bütün halinde bir mücadelenin içinde yer aldığı ilk topyekûn savaştı ve böyle bir durumda halkın moral durumunun önemli bir belirleyici etken olduğu görüldü. Böylece propaganda kamuoyunu yönlendirmenin etkili bir aracına dönüştü.⁶ Bu yıllardan itibaren propaganda, tüm devletler için halkı yönlendirmek ve politikalarını daha rahat bir zeminde uygulamak noktasında önemli bir araç haline geldi.

Propaganda, 1917 yılında tarih sahnesinde yerini alan Sovyetler Birliği için çok daha kritik bir öneme sahipti. Bunun nedeni, Bolşeviklerin sosyalizm hedeflerinin kökleşmiş bir yapıya meydan okuması ve o zamana dek görülmemiş yepyeni bir düzenin -hem de mümkün olan en kısa sürede- kurulmak istenmesiydi. Tek başına siyasal ve ekonomik yapının sosyalist dönüşümü, devrimin zaferini garanti altına almak için yeterli değildi. Devrimin garantörü, Sovyet halkının kendisi olmalıydı. Ancak ne Sovyet işçilerinin ne de köylülerin büyük kısmı, devrimci fikirleri benimsemiş olmaktan uzaktı. Ekim Devrimi'nin mimarlarından biri ve Bolşevik fraksiyonun lideri olan V.İ. Lenin, 24-29 Nisan 1917'de toplanan Tüm Rusya Parti Konferansı'nda yaptığı ve "Nisan Tezleri" adıyla bilinen konuşmasında bu konuya dikkat çekmişti:

*"Şundan hiç kuşku duymuyoruz ki, bir sınıf olarak proleterlerin savaştan hiçbir çıkarları yoktur. Geleneklerin ve aldatmacanın etkisi altındadırlar. Henüz siyasi deneyimleri de yoktur. Bu nedenle bizim görevimiz sabırla anlatmaktır. İlkelerimize dokunamaz, en küçük bir taviz dahi veremeyiz. Ancak bu kitlelere, sosyal şovenlere yaklaştığımız gibi de yaklaşamayız. Halkımızın bu unsurları hiçbir zaman sosyalist olmadı, sosyalizm kavramına dair en ufak bir bilgileri dahi yok, siyasi hayata gözlerini yeni yeni açıyorlar. Ancak sınıf bilinçleri olağanüstü bir hızla büyüyüp genişliyor. Onlara neyi, nasıl anlatarak yaklaşacağımızı bilmemiz lazım. Şimdi bu, en zor görevimizdir."*⁷

Lenin'in Nisan konferansında yaptığı bu konuşmadan da anlaşıldığı üzere, halkın büyük kısmı devrimci fikirleri benimsemek bir yana, bu fikirlerin ne olduğundan habersizdi. Büyük kısmı okuma-yazma dahi bilmeyen bir halka, bugün dahi en fanatik komünistlerin anlamakta zorlandığı ideolojik eserleri ve felsefi düşünceleri izah etmeye çalışmak hiç kolay olmayacaktı. Bu konu üzerine bir çalışma kaleme almış olan Sovyet tarihi araştırmacılarından Figes, halkın büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin -buna çoğu eğitimsiz olan işçiler de dahildi- devrim terminolojisine oldukça yabancı olduklarına vurgu yapmıştır. Figes'e göre, bunun tek istisnası, daha genç, daha zengin ve daha eğitilmiş olan köylüler ile şehirlere yakın bölgelerde ya da iyi gelişmiş bir parti ve köylü örgütü ağına sahip bölgelerde yaşayanlardı. Yazarın aktardığı şu bilgiler, devrimin ilk yıllarında halkın çoğunluğunun içinde bulunduğu vaziyetin ne derece vahim olduğunu göstermesi

⁵ Clark, *Sanat ve Propaganda*, 12.

⁶ Welch, *Propaganda, Güç*, 18.

⁷ Nadejda Krupskaya, *Lenin'den Anılar*, çev. Özlem Koşar, (İstanbul: Yordam Kitap, 2020), 329.

açısından önemlidir:

“Dil, köylülüğün bu kültürel entegrasyonunun bir anahtarıydı. Devrim retoriğinin kırsal kesime yayılması -ulusal bir yurttaşlık hakları ve görevler söyleminin geliştirilmesi- demokratik liderlerin hayalini kurduğu yeni politik ulus yaratacaktı. Devrim terminolojisi, Rusya'nın çoğu bölgesinde köylülerin çoğu için (aslında eğitimsiz işçilerin büyük bir kısmı için olduğu gibi) yabancı bir dildi. ... Hükümet propagandası, köylülükle iletişim kurmak için büyük bir dil uçurumunu aşmak zorunda kaldı. Kırsal nüfusa dağıtılan ilk broşürler, çoğunlukla 1905 Devrimi sırasında yazılan baskıların yeniden basımlarıydı. Bir diğer sorun, köylülerin basılı olan her şeye safça inanma eğilimiydi. Uzun süredir gerçek bir basından mahrum kalmışlardı, özellikle savaş ve başkentteki son olaylarla ilgili her türlü basılı habere açıldılar ve sonuç olarak basılmış olan her şeyin doğru olması gerektiğine inanma eğilimindeydiler.”⁸

Bolşeviklerin iktidara geldikleri andan itibaren çabalarının yoğunlaştığı konulardan biri, yüzyıllar boyunca cahil bırakılmış bu halkı eğitmektir. Andrew Denny, Bolşeviklerin halkın sosyalist fikirleri benimsemesini sağlamaya yönelik bu mücadelesini, Sovyetlerin “insan ruhlarının yaratımı” mücadelesi olarak tanımlamıştır.⁹ Ancak Taylor'ın da belirttiği gibi, bu çok uzun vadeli bir çözümdü.¹⁰ Üstelik Bolşevikler, bu mücadelelerinde müttefik bir dış güçten de yoksundu. Marks'ın fikirlerinin tohumlarını attığı devrimci hareket, Avrupa'da birkaç başarısız ve etkisiz teşebbüsün ardından kısa sürede bastırılmıştı. Bu da yetmezmiş gibi, yeni bir savaş, İç Savaş kapıdaıdı. Bu noktada propaganda, Bolşeviklerin kendilerinin de sıklıkla vurguladığı gibi, yeni hükümetin en güçlü silahııdı.

1) Sovyetler Birliği'nde Propaganda ve Ajitasyon

Sovyet propaganda siyasetinin detaylarına geçmeden önce, bu siyasetin kendine has bazı özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan biri, Sovyetler Birliği'nde diğer pek çok ülkenin aksine, gizli değil açıktan yapılması ve hatta bunun bir devlet politikası olarak ele alınmasıdır. Propaganda, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere başta olmak üzere, savaşa dahil olan ülkeler tarafından kamuoyunu kendi yanına çekmenin bir vasıtası haline gelmiş ve bu süreçte yapılan çarpıtmalar, propaganda eylemine olumsuz bir anlam kazandırmıştır. Bu durum, modern dünyada propagandanın insanlar tarafından, gerçeğin saklanması ya da çarpıtılması ile özdeşleştirilmesine sebep olmuştur.¹¹ Bunun aksine Bolşevikler ise, çok uzun yıllar Çarlık yönetimi altında eğitimsiz bırakılmış olan halkı, propaganda sayesinde aydınlatmayı amaçlamıştır. Bu bakımdan, Sovyet yöneticileri için propaganda, kitleleri eğitmenin meşru bir yoluydu. Öyle ki, eğitim ve propaganda çalışmalarından aynı komiserlik sorumluydu.¹² Ancak Welch'e göre, Lenin, Mussolini ve Hitler gibi liderlerin yaptığı açık siyasal propagandanın amacı,

⁸ Orlando Figes, “The Russian Revolution of 1917 and Its Language in the Village,” *The Russian Review* 56/ 3 (1997), 324-325.

⁹ Andrew Denny, “Soviet Propaganda,” *The Military Engineer* 43/294 (1951), 259.

¹⁰ Richard Taylor, “A Medium for the Masses: Agitation in the Soviet Civil War,” *Soviet Studies* 22/4, (1971), 562.

¹¹ Çağrı İnceoğlu, “Sovyet Propaganda Animasyonlarında Batı ve Batılı İmgesi,” *İletişim* 19, (2013), 29.

¹² İnceoğlu, “Sovyet Propaganda Animasyonlarında,” 27.

kitleleri aydınlatmak değil, onları uyuşturmakta.¹³ Ancak, Welch'in yaptığı bu topyekûn eleştiride Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarının hariç tutulması, doğru bir tespit yapmak açısından daha yerinde olacaktır. Çünkü "Kültürel Devrim" ya da "Büyük Deney Yılları" olarak da nitelendirilen 1920'li yıllar, Lenin liderliğindeki Sovyet iktidarının, propagandanın gerçekten de halkı eğitmenin, onlara devrimi anlatmanın bir aracı olarak kullanıldığı yıllardı. Büyük Deney Yılları, eğitim başta olmak üzere birçok alanda radikal değişimlerin yaşandığı, daha özgürlükçü bir havanın hâkim olduğu bir dönemdi. Bununla birlikte, Stalin'in otoriter yönetimi altında pek çok şey gibi propagandanın hedefleri de değişti. Stalin'li yıllarda propaganda artık "halkı aydınlatmanın" değil, "kamuyu yönetmenin" bir vasıtası haline geldi. Bu bakımdan Welch'in yaptığı tespiti, Stalin dönemi ve sonrası ile sınırlamak daha yerinde olacaktır.

Sovyet propagandasının kendine has bir diğer özelliği, ajitasyon ve propaganda terimlerinin Sovyetler Birliği'nde iki ayrı anlamda kullanılmasıdır. Davies, "ajitasyon" ve "propaganda" terimleri arasındaki nüansı şu şekilde açıklar: "Ajitasyon terimi, kitleler arasında herhangi bir fikrin yayılması faaliyeti olarak tanımlanırken; propaganda ise, belirli, sınırlı bir insan grubu ve hatta bireyler arasında çok çeşitli fikirlerin yayılmasını ifade eder. Her ikisi de kamuya açık veya özel olarak gerçekleştirilebilirdi, ancak ajitasyon genellikle kamuya açık ve propaganda ise daha sınırlı idi."¹⁴ Welch, bu ayrımın ilk olarak, Plehanov tarafından 1892'de dile getirildiğinden bahsetmiştir. Plehanov, bu tanımlamasında bir propagandacının bir ya da birkaç kişi arasında faaliyet yürütürken, buna karşılık bir ajitatörün tüm bir halk kitlesi arasında çalışma yürüttüğüne vurgu yapmaktadır.¹⁵ Bu bakımdan makalede ele alınan ajit-trenlerin¹⁶, "prop" değil de "ajit" ön eki ile adlandırılması rastgele bir tercih değildir. Çünkü bu trenlerin çalışmalarının hedefinde geniş bir halk kitlesi vardı.

Sovyet propaganda siyasetinin bir başka özelliği de hem çok geniş bir çerçeveye sahip olması¹⁷ hem de oldukça çeşitli ve yaratıcı teknikleri içermesiydi. Nitekim Sovyetler Birliği'ndeki propaganda ve ajitasyon sürecinde eğitim, basın-yayın organları, sinema ve tiyatro gibi alışlageldik propaganda araçlarının yanı sıra tümüyle Sovyetlere özgü farklı propaganda teknikleri ile de karşılaşmaktayız. Bu çalışmada incelenecek olan ajit-trenler, tümüyle Sovyetler Birliği'ne özgü olan propaganda tekniklerinden biriydi. Ancak "ajit-trenler" konusuna geçmeden önce, Sovyetler Birliği'ndeki propaganda siyasetini genel hatlarıyla özetlemek, okuyucunun hem Sovyetler Birliği'ndeki propaganda çalışmalarının çeşitliliğini ve kendine has özelliklerini hem de ajit-trenlerin "kitlelerin aydınlatılması" çalışmalarındaki rolünü daha açık bir şekilde kavramasına yardımcı olacaktır.

Sovyet yönetimi, iktidarının ilk günlerinde, içeride Beyazlara ve dışarıda kapitalist ülkelere karşı büyük bir mücadele vermek zorunda kaldı. Bu bakımdan, Sovyetler

¹³ Welch, *Propaganda, Güç*, 34.

¹⁴ Sarah Davies, "The Crime of "Anti-Soviet Agitation" in the Soviet Union in the 1930's," *Cahiers du Monde russe* 39/1-2 (1998), 150.

¹⁵ Welch, *Propaganda, Güç*, 23.

¹⁶ Ajit-trenler (Rusça: агитпоезд/ agitpoyezd) Bolşevik iktidarının ilk yıllarında halk arasında devrim propagandası yapmak amacıyla, ülkenin çok farklı bölgelerine gönderilen trenlerdi.

¹⁷ Bu cümle ile kastedilen, Sovyetler Birliği'ndeki hemen her kurumun ve hatta her bir vatandaşın ideolojik propagandadan sorumlu olmasıydı.

Birliği'nde iki yönlü (iç ve dış) propagandaya da ağırlık verildi. Dış propagandanın amacı, kapitalist ülkelere karşı mücadele ve devrimin bu ülkelere ihraç edilmesiydi. İç propaganda ile hedeflenirse, devrimci fikirlerin halk arasında yayılmasını ve güçlendirilmesini sağlamaktı.¹⁸ Sovyet yönetimi bunun için akla gelebilecek her türlü propaganda tekniğinden istifade etti. Sovyetler Birliği'ndeki ajitasyon ve propaganda çalışmalarını yürütmek üzere, "Ajitasyon ve Propaganda Birimi" (Ajit-prop) kuruldu. 1920 yılının Ağustos ayında ve R. Katanian başkanlığında kurulan bu teşkilat, Merkez Komitesi'nin en önemli birimlerinden biriydi.¹⁹ Bununla birlikte, Denny'nin de belirttiği gibi, propagandanın tüm planlaması ve işleyişinden dolayı olarak Politbüro sorumluydu ve Sovyetler Birliği'nde propaganda çalışmalarına yardımcı olmak, her bir Sovyet kurumunun ve Sovyet vatandaşının göreviydi.²⁰ Gerçekten de Sovyetler Birliği'nde başta parti kurumları ve bakanlıklar gibi en üst düzey siyasi organların yanı sıra akla gelebilecek her türlü kurum ve hatta mekân bir propaganda vasıtasına dönüşmüştü:

"Millî Eğitim Bakanlığı, Siyasi Aydınlanma bölümleri, Sanat İdaresi, bölgesel ve tüm birlik Radyo komiteleri, Fiziksel Kültür Ana İdaresi (Fizkultura), Devlet yayın organları ve Tarikatlar ve Diyanet İşleri Komitesi. İşçi sendikaları siyasi propaganda merkezleri olarak hareket etmekteydi. Her kulüpte, okulda, hastanede, müzede ve evde bulunan "kızıl köşeler", "Lenin köşeleri" ve "Stalin köşeleri", resmi olarak uygun görülen kültürel ortamı yaratmaya yardımcı oluyordu. Sovyet propagandasının kapsamı da aynı şekilde muazzamdı. ... Her yeni oyun, her yeni senfoni, her yeni devlet kredisi, her yeni bina, "muzaffer sosyalizm ülkesi"nde bir propaganda aracıydı. Sovyetler Birliği'nin her binasında "Führer" in (Stalin) posterleri ve portreleri bulunurdu. ... Her Sovyet vatandaşı propaganda faaliyetlerine katılmak zorunda olsa da doğal olarak, Parti üyelerinden ve bağlı kuruluşlarından çok daha fazlası bekleniyordu. Düzenli Parti propaganda okullarına ek olarak, Siyasi- Eğitim işleri Enstitüsü, askeri-politik akademiler, Kızıl Profesörler Enstitüsü, Komünist Gazetecilik Enstitüleri vb. ileri çalışmalar için özel okullar da vardı. 1936 Sovyet Anayasası dini ibadet özgürlüğünü garanti etse de Sovyetler Birliği'nin her kamu kurumunun din karşıtı propagandayı metodik olarak yayması zorunluydu."²¹

İç propaganda sürecindeki önemli adımlardan biri, Lenin tarafından 1918 yılının Nisan ayında *Pravda* gazetesinde kaleme alınan ve "Çarlar ve Uşakları Adına İnşa Edilmiş Anıtların Kaldırılması ve Rus Sosyalist Devrimi Anıt Projelerinin Üretimi" başlığını taşıyan bir karardı. Bu kararda Çarlık heykellerinin yıkılması ve yerine daha ziyade Marks ya da Engels gibi Sovyet rejiminin kutsadığı şahsiyetlerin heykellerinin inşa edilmesi isteniyordu. Clark, isim listesinde politik açıdan muhafazakâr yazar ve sanatçıların da yer almasını, komünist olmayan burjuvazinin, Parti'nin estetik toleransı ve Rus mirasına saygı

¹⁸ İnceoğlu, "Sovyet Propaganda Animasyonlarında," 27.

¹⁹ K. Andrea Rusnock, "AgitProp," *Encyclopedia of Russian History* 1, [Erişim tarihi: 20.03.2010] <https://www.encyclopedia.com/history/modern-europe/russian-soviet-and-cis-history/agitprop>.

²⁰ Denny, "Soviet Propaganda," 259.

²¹ Denny, "Soviet Propaganda," 260.

konusundaki endişelerini gidermeye yönelik bir girişim olarak açıklamıştır.²²

Sovyetler Birliği'nde yürütülen iç propaganda da sinema başta olmak üzere, tiyatro, sokak gösterileri, propaganda afişleri gibi görsel propaganda araçları -ülkedeki halkın büyük bir çoğunluğunun okuma-yazma bilmediği göz önüne alındığında- kritik bir öneme sahipti. Eğitimsiz kitleyi hedef alan devrimci mücadelede en etkili silahlardan biri, tiyatroydu. Brown, yeni bir tiyatro türünün, ajit-prop tiyatrolarının tam da bu amaçla ortaya çıktığını ve bu tiyatro türünün izleyicilerde güçlü bir duygusal tepki uyandırarak devrimci fikirlerin hızlı ve kolay bir şekilde yayıldığını belirtmiştir. Ajit-prop tiyatrosunun en meşhur tekniklerinden biri, canlı gazete uygulamasıydı. Tiyatro oyuncuları, büyük bir kitleye gazeteleri yüksek sesle okuyor, ayrıca bu olayları canlandırmak için müzik, palyaço ve çeşitli montaj tekniklerinden istifade ediyordu.²³ 1920 yılında kurulan "Sovyet Canlı Gazete Tiyatrosu" ve "Devrimci Hiciv Tiyatrosu" bu türden bir tiyatro örneğiydi. Kızıl Ordu kulüplerindeki fabrika işçileri ve köylüler, "Sovyet Canlı Gazete Tiyatrosu" sayesinde devrim hakkındaki en güncel haberler hakkında bilgilendirilmekteydi. "Devrimci Hiciv Tiyatrosu" da benzer şekilde halkı bilgilendirmekle görevliydi ve bunu müzikaller, şarkılar ve hiciv sanatını kullanarak yapıyordu.²⁴ 1923 yılında Boris Yuzhanin tarafından kurulan "Mavi Gömlek" topluluğu ajit-prop tekniğini kullanan bir diğer popüler tiyatro grubuydu. Brown, bu grubun kendisini işçi sınıfının birer üyesi olarak tanımladığından, işçi kitlelerin hızla sempatisini kazandığını ve siyasi mesajlarını örtülü bir şekilde verdikleri için de işçilerin farkında olmadan devrimci mücadeleye dahil edildiklerini ifade etmiştir.²⁵

Sovyetler Birliği'nde eğitimsiz kitleyi hedef alan görsel propaganda tekniklerinden bir diğeri, sokak gösterileri idi. Gerçekten de Sovyetler Birliği denildiğinde ilk akla gelenlerden biri, Kızıl Meydan'daki o görkemli sokak gösterileridir. Sokak gösterileri, bilhassa Stalin döneminde adeta bir gövde gösterisine dönüşecektir. Bununla birlikte, devrimin ilk yıllarında propaganda çalışmalarının bir parçası olarak gerçekleştirilen sokak gösterileri de daha az ihtişamlı değildi. Örneğin, birçok kaynakta zikredilmeden geçilmeyen ve 1920 senesinde Leningrad'da gerçekleştirilen Kışlık Saray'a yapılan saldırının canlandırıldığı meşhur gösteri bunlardan biridir. Gösteride Kızıl Ordu ve Kızıl Donanma tiyatro gruplarından çok sayıda oyuncu yer almıştır. Olayın canlandırılması için sarayın dışına işçiler için kırmızı, soylular için beyaz platformlar hazırlanmış ve bu platformlar arasındaki köprüde mücadele anı sahnelenmiştir.²⁶ Leningrad'ın yanı sıra daha pek çok şehirde, sosyalist bayramları ya da Ekim devriminin yıldönümünü kutlamak için sokak gösterileri organize edilmiş ve sanatçılar da bu gösterilerde gönüllü olarak çalışmışlardır.²⁷

Görsel propaganda teknikleri arasında kuşkusuz en etkili, sinema sanatı idi. Davoliüté ve Jançoriené, 'Sovyet rejiminin, politik bilinci şekillendirmedeki etkisi

²² Clark, *Sanat ve Propaganda*, 100-101.

²³ Kevin Brown, "Agitprop in Soviet Russia," *Constructing the Past* 14/1, (2013), 7.

²⁴ Gökçeççek Savaşır ve Ece Güleç, "Politik Bir Eylem Olarak Sanat: 1920'lerdeki Rus Agit-prop Uygulamaları," *SDÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi* 13/25, (2020), 313.

²⁵ Brown, "Agitprop," 7-8.

²⁶ Clark *Sanat ve Propaganda*, 98.

²⁷ Savaşır ve Güleç, "Politik Bir Eylem," 317.

nedeniyle, sinemayı “en önemli sanat” olarak tanımladıklarını ve “sinemafikasyon” (kinofikatsiya) teriminin Rus Devrimi ve İç Savaş sonrasında Sovyet ideolojisini yaymanın bir aracı olarak ülkenin her yerinde sinemanın kullanılabilirliğini artırma kampanyasını tanımlamak amacıyla’ kullanıldığını belirtmiştir.²⁸ Smith, sinemanın Bolşeviklerin iletişim ve komuta gücünü kaybettiği Sovyet Doğu'nun çok dilli sınır bölgeleri için daha da önemli olduğunu belirtmiştir:

“Bu propaganda aracı, Bolşeviklerin iletişim ve komuta gücünü kaybettiği Sovyet Doğu'nun çok dilli sınır bölgeleri için daha da önemliydi. 'Doğu' ibaresinden kasıt, Sibiry ve Uzak Doğu'yla birlikte ağırlıklı olarak Müslüman Kafkasya ve Orta Asya'dır. Batılılaşmış Hıristiyan Milletler olan Gürcistan ve Ermenistan ise bu kategoriye dahil değildir. Azerbaycan'ın önde gelen Bolşeviklerinden Neriman Nerimanov, 'insanların mantıksal akıl yürütmeye değil, imgelerle düşünmeye alışkın olduğu Doğu'da, sinemanın kitlesel propagandanın en güçlü vasıtası olduğunu ifade etmiştir. Sinemadaki sosyalist gerçekçilik, bu halklara geleceğe giden yolu gösterecek, ancak önce kendi geçmişlerinin ve şimdiki zamanlarının dehşetini açığa vuracaktı.”²⁹

Bolşevikler, sinemanın propaganda sürecindeki rolünü iyi kavramış olsalar da İç Savaş yıllarında ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı koşullarda film çekimi için gerekli ekipmanın bulunmasında sıkıntı yaşanmaktaydı.³⁰ Lenin, 27 Ağustos 1919'da aldığı kararla tüm sinema işletmelerini kamulaştırdı. Ardından Narkompros³¹ denetiminde “Tüm Rusya Fotoğraf ve Sinema Bölümü” (VFKO) teşkil edildi. Taylor, VFKO'nun her ne kadar 1920 yılının Kasım ayına dek faaliyete geçemese de bu kurumun merkezi bir film endüstrisinin ilk aşaması olduğuna değinmiştir.³² Sovyetler Birliği'nde propaganda amaçlı film üretimine, çocuklar için hazırlanan animasyonlar da dahildi. Bunun ilk örneği, 1924 yılında ünlü Sovyet yönetmen Dziga Vertov tarafından hazırlanan “Sovyet Oyuncakları” isimli animasyon filmiydi. Bu tür film örnekleri, sonraki yıllarda da devam etmiş ve 1936 yılında Walt Disney'e rakip olarak “Soyuzdetmultfilm” stüdyosu kurulmuştur.³³

Sovyet yönetiminin geniş halk kitlelerini etkisi altına almak için kullandığı bir diğer görsel propaganda tekniği, propaganda afişleriydi. Afişlerde işçiler, köylüler, askerler, denizciler gibi kitleler kahramanlaştırılmakta ve burjuva, toprak sahipleri, kulaklar,³⁴ din adamları vb. gruplar ise karşı devrimci olarak tanımlanmaktaydı. En çok vurgu yapılan meseleler ise; din adamları, toprak sahipleri gibi burjuva unsurlara karşı mücadele için halkın bilinçlendirilmesi, kadının konumunun güçlendirilmesi ve üretim sisteminin

²⁸ Violeta Davoliūtė -Lina Kaminskaitė-Jančorienė, “Sovietization and the Cinema in the Western Borderlands: Insurgency, Narrative, and Identity in the Lithuanian Film “Marytė” (1947),” *Reframing Postwar Sovietization: Power, Conflict, and Accommodation*, (2016), 391.

²⁹ Michael G. Smith, “Cinema for ‘the Soviet East’: National Fact and Revolutionary Fiction in Early Azerbaijani Film,” *Slavic Review* 56 /4, (1997), 646.

³⁰ Tevfik Rada, “Ekim Devriminin İlk Yıllarında Demiryolu Organizasyonu ve İmajların Organizasyonu Arasındaki İlişki: Dziga Vertov'un Politik Estetiği,” *Sinicine* 10/2 (2019), 231.

³¹ Halk Eğitim Komiserliđi (Rusça: Народный комиссариат просвещения/ Narodny komissariat prosvješeniya)

³² Taylor, “A Medium for the Masses,” 565.

³³ İnceoğlu, “Sovyet Propaganda Animasyonlarında,” 28.

³⁴ (Rusça: кулак /kulak) Sovyetler Birliği'nde varlıklı köylüleri tanımlamak için kullanılırdı.

modernize edilmesi gibi hususlardı.³⁵

Sovyet yönetiminin devrimci fikirlerin halk arasında yayılması ve sağlamlaştırılması için kullandığı sinema, tiyatro, gösteriler, heykeller ya da posterler gibi propaganda metotları elbette Sovyetlere özgü teknikler değillerdi, sadece sosyalist bir karaktere büründürülmüşlerdi. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nde propaganda faaliyetlerini yürütmek üzere, tümüyle özgün çok sayıda kurum teşkil edilmiş ve çok farklı propaganda teknikleri uygulanmıştır. Bunlar içerisinde belki de en özgün olanı ajit-trenlerdi ve bu trenler, Bolşeviklerin propaganda sürecindeki yaratıcılıklarının da en iyi örneklerinden biriydi. Öyle ki, bu trenleri bizzat görme imkanına kavuşmuş olan Arthur Ransome, bu geziye dair anılarını; "Daha etkili bir propaganda aracı geliştirildiğinden şüpheliyim" sözleriyle tamamlayacaktı.³⁶

2) Ajit-Trenler

Sovyet iktidarının ilk yıllarında en acil ihtiyaçlardan birisi, devrimci mesajın kitlelere iletilmesiydi. Lenin, Rus işçi sınıfı ve özellikle de köylüler arasında devrimci bilincin kendi kendine yeşermesinin mümkün olmadığını savunuyordu. Clark'ın da aktardığı gibi, Lenin devrim yıllarında Çar'ı hedef alan grev ve isyanları "politik bilinci bütünleşmemiş, prematüre ve düzensiz ayaklanmalar" olarak tanımlıyordu.³⁷ Bu konuda hiç de haksız sayılmazdı. Bununla birlikte, ülkenin muazzam genişliği ve İç Savaş'ın tüm hızıyla devam ettiği düşünüldüğünde bu işin kolay olmayacağı açıktı. Demiryolları tam da bu noktada kritik bir öneme sahipti. Bolşevikler, devrimci mesajlarını halka iletmek için, demiryollarını kullanmaya karar verdiler. Ülkenin en büyük demiryolu hatlarından biri, Trans-Sibiryaya demiryolu hattıydı. Wolmar, bu demiryolunun ironik bir şekilde Çar'ın iktidarını pekiştirmek için inşa edilmiş olduğunu, ancak Bolşeviklerin planlarına çok daha fazla hizmet ettiğini söylemiştir: "*Demiryolu, komünistlerin gösterişli projelere olan sevgisini, bu tür projeleri güçlerini ve yetkinliklerini göstermenin bir yolu olarak gördüklerini düşündüğümüzde, onların bu amaçlarına iyi şekilde hizmet etmiştir.*"³⁸

İç Savaş'ın yıkıcı ortamı ve ülkenin geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, Bolşeviklerin halk üzerindeki askeri ve siyasi denetimi güçlendirmelerinde demiryollarından istifade etmesini bir anlamda zorunlu kılmıştı. İç Savaş yıllarının ve bu yıllarda yaşanan kıtlığın demiryollarının devrimin geleceği açısından taşıdığı öneme değinen Rada, "devrimin kaderinin İç Savaş sırasında oradan oraya giden ve uçsuz bucaksız Rus topraklarında bir devlet aygıtı gibi çalışan zırhlı trenlere bağlı olduğunu" ifade etmiştir.³⁹ En azından durum normalleşinceye dek, merkez ile diğer bölgeler arasında hızlı bir şekilde iletişimi sağlayacak "mobil ve güvenilir" bir ulaşım ağı kurulması elzemdi.⁴⁰ Aslına bakılırsa, Bolşeviklerin bundan da fazlasına ihtiyaçları vardı. Demiryollarının ulaştığı uzak bölgelerde yaşayan, çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu halk kitlesi, sosyalizme yabancı ve hatta bir ölçüde düşmandı. Bu bakımdan, Bolşevik

³⁵ Akan, "Sovyet Propaganda", 85-95.

³⁶ Arthur Ransome, *The Crisis in Russia*, (London: 1921), 88.

³⁷ Clark, *Sanat ve Propaganda*, 96.

³⁸ Christian Wolmar, *To Edge of the World*, (New York: PublicAffairs, 2013), 202.

³⁹ Rada, "Ekim Devriminin," 211.

⁴⁰ Taylor, "A Medium for the Masses," 565.

yönetimin köylü halk arasında kendi ideolojilerini yaymaları ve bundan da öte onlara bunun ne olduğunu açıklamaları, Sovyet iktidarının geleceği açısından büyük önem taşıyordu. Böylece Sovyet iktidarı tarafından yeni bir proje, Ajit-trenler projesi hayata geçirildi.

Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilecek olan propaganda çalışmaları için trenlerden istifade edilmesine yönelik fikrin ortaya çıkışı, 1918 yılında Kızıl Ordu askerleri için parti literatürünün yayınlanmasından sorumlu olan Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi yayınevinin Askeri Departmanı'nda ortaya çıktı.⁴¹ Sohareva bu trenlerin en başta, özel bir çalışanın eşlik ettiği ve yolcu treninin sadece bir vagonunun bu tür yayınlar için ayrıldığı trenler olduğunu ve siyasi literatüre olan talep artıka propaganda treni fikrinin de geliştiiğinden bahsetmiştir.⁴² Okunev'in hiç de abartılı olamayan bir ifadeyle "Bolşeviklerin en parlak stratejileri"⁴³ olarak tanımladığı ajit-trenler fikrinin doğuşunda, İç Savaş yıllarında Troçki'nin adeta askeri karargâhı haline gelen meşhur zırhlı tren örneği de etkili olmuştur.⁴⁴ Savaş Komiseri olan Troçki'nin şahsiyeti ile adeta bütünleşen zırhlı tren, İç Savaş'ın yıkıcı koşullarında ordunun güçlendirilmesi ve askerler arasındaki propagandada etkili bir rol oynamıştır. "Predrevoyensovyet" adını taşıyan ve İç Savaş yıllarında Troçki'nin hem karargâhı ve hem de evi haline gelen tren, cephe hattına ihtiyaç duyulan ekipmanları taşımanın yanı sıra, gittiği yerlere diğer bölgelerden haberleri ve ayrıca eğitimli subay ve uzmanları da taşıyarak çok kritik bir rol üstlenmiştir.⁴⁵ Ancak ajit-trenler, cepheye mühimmat taşımaktan, askeri denetimden ve ayrıca Kızıl Ordu askerleri arasında devrim propagandasından sorumlu olan ve bunun için bir cepheden diğerine seyahat eden Troçki'nin zırhlı treninden çok daha fazlasıydı.

Ajit-trenler, oldukça etkileyici bir tasarıma sahipti. Kenez, bu trenlerin genellikle 16-17 vagondan müteşekkil olduklarını ve bu vagonlar arasında irtibatı sağlayan bir dahili telefon hattının bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Trenlerde merkez ile iletişimin sağlanması için bir radyo sistemi de mevcuttu.⁴⁷ Ajit-tren sisteminin önemli bir parçası "ajitpunkt" olarak adlandırılan ajitasyon merkezleriydi. Bunlar, ajit-trenler için, stratejik bölgelerde konumlanan istasyon ağlarıydı. Bunlar, 13 Mayıs 1919'daki "İşçi ve Köylü Savunma Konseyi" kararnamesiyle kurulmuştu.⁴⁸ Bu kararnemeyle, ülke çapında 140 tane ajitpunkt tesis edildi. 1920 yılında bunlara ek olarak, 220 tane daha ajitpunkt istasyonu açıldı.⁴⁹ Bunların idaresi için, Eğitim Komiserliği bünyesinde ayrı bir birim

⁴¹ Anna İvonovna Karlyavina, "Rol' agitatsionnih poyezdov i parahodov v antireligioznoy propagande Bolşevikov v godi Grajdanskoy voyni", İstoriçeskiy jurnal nauçniye issledovaniya 3 [Erişim Tarihi: 24.08.2021], https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=25066

⁴² Tatyana Sohareva, "Desyat Faktov ob Agitpoyezdah," [Erişim tarihi: 08.03.2021], <https://artguide.com/posts/1387>.

⁴³ İakov Okunev, "Propaganda Trains", [Erişim tarihi: 25.11.2020] <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/culture-and-revolution/culture-and-revolution-texts/a-new-way-for-culture-propaganda/>

⁴⁴ Wolmar, *To Edge*, 202.

⁴⁵ "Trotsky's War Train", [Erişim tarihi: 08.03.2021], <https://www.historytoday.com/archive/trotsky%E2%80%99s-war-train>.

⁴⁶ Peter Kenez, *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization: 1917-1929*, (New York: Cambridge University Press, 1985), 60.

⁴⁷ Wolmar, *To Edge*, 204.

⁴⁸ E.A. Timofeyeva, "Agitatsionniye poyezda i parohodi v godi Grajdanskoy voyni," *Nauçniye trudi KuBGGU* No 9 (2016), 257.

⁴⁹ Taylor, "A Medium for the Masses," 566.

teşkil edilmişti. Daha sonra bu birim, bağımsız bir idari aygıtı dönüştürülecekti. Ajitpunkt denilen bu istasyonlar, daha çok İç Savaş yıllarında yerel halkın yanı sıra, o bölgelerden geçen sivil ve Kızıl Ordu askerlerinin toplandıkları istasyonlarda ve rıhtımlarda, demiryolları ve su yolları kavşaklarında teşkil edilmişti.⁵⁰ Ajitpunkt denilen bu istasyonların açık alanları yerel halka yönelik ajitasyon konuşmaları, sinema gösterimleri, tiyatro etkinlikleri ve konserler için kullanılıyordu.⁵¹ Ajitpunkt istasyonlarında ayrıca, propaganda yayınlarının yer aldığı bir kütüphane ve ders salonları yer alıyordu.⁵²

Şekil 1: “Oktyabrskaya Revolyutsiya” propaganda trenine ait bir fotoğraf, 1920⁵³

Ajit-trenler çeşitli seksiyonlardan oluşmaktaydı. Bunlar arasında en önemlisi, Kenez'in ajit-trenlerin “aklı ve kalbi” olarak tanımladığı siyasi seksiyondur. Çünkü bu seksiyon, ajit-trenin yürüteceği çalışmaları belirleyen ve gerekli iş dağılımını yapan birimdir. Seksiyonun başında aynı zamanda trenin de yöneticisi olan bir Siyasi Komiser bulunuyordu.⁵⁴ Trenin Siyasi Komiseri, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi tarafından atanıyor ve bu kişiler, Sovyet örgütlerinin çalışmalarına hâkim olan isimler arasından seçiliyordu.⁵⁵ Kenez, bu seksiyonda Parti Merkez Komitesi ve diğer komiserliklerden, Komsomol ve Çeka'dan⁵⁶ çok sayıda görevlinin yer alması sayesinde, acil kararlar alınıp uygulanabildiğine vurgu yapmıştır. Seksiyonun bir diğer vazifesi de yerel yöneticilere ihtiyaç duydukları yardımın sağlanmasıydı.⁵⁷ Wolmar, bu trenlerin, yıllarca hatta on yıllarca polis ve ordudan başka resmi bir temsilci görmemiş olan insanlar tarafından iktidarın doğrudan temsilcileri olarak görüldüklerini söylemiştir.⁵⁸ Gerçekten de devrimin henüz emekleme aşamasında olduğu ve henüz başkentte bile yönetim kadrosunun çekişme halinde olduğu, panik havasının kol gezdiği İç Savaş koşullarında devlet temsilcilerinin ajit-trenler vasıtasıyla sıradan halkın ayağına taşınması, büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı. Yüzyıllar boyunca Sovyetler Birliği'nin en ücra köşelerinde toprak sahiplerinin kölesi olarak yaşamış, ihmal edilmiş ve hatta yok sayılmış olan halk,

⁵⁰ Timofeyeva, “Agitatsionniye poyezda,” 257.

⁵¹ Savaşır ve Güleç, “Politik Bir Eylem,” 318.

⁵² Kenez, *The Birth* 59.

⁵³ Fotoğrafta, hastalıkları önleme konusunda kendilerini bilgilendirmek için tasarlanmış bir vagona girmek için sırada bekleyen insanlar yer alıyor. Katie Marie Davies, “Agitpoezda: Discover Russia's Revolutionary Propaganda Trains,” [Erişim tarihi: 23.08.2021], <https://www.calvertjournal.com/articles/show/9255/russias-revolutionary-propaganda-trains-agitpoezda>

⁵⁴ Kenez, *The Birth*, 59.

⁵⁵ Karlyavina, “Rol' agitatsionnih.”

⁵⁶ Çeka (Rusça: Чрезвычайная комиссия /çrezvıçaynaya komissiya). Sovyetler Birliği'nin ilk istihbarat teşkilatı.

⁵⁷ Kenez, *The Birth*, 59.

⁵⁸ Wolmar, *To Edge*, 204.

şimdi ajit-trenler sayesinde devletin en üst düzey temsilcileri ile yüz yüze gelme imkanına kavuşmuştur. Bunun onlar üzerinde bıraktığı etki oldukça büyük olmalıdır. Buna ek olarak, ajit-trenlerin bir başka özelliği olan şikâyet kutuları da halkın yaşadığı problemleri doğrudan yetkililere iletme imkânı sunduğu için önemliydi.⁵⁹ Ransome, üzerinde “her türlü şikâyet için” ibaresinin yer aldığı bu kutular sayesinde, herhangi bir konuda şikâyette bulunmak isteyen, haksız muamele gördüğünü düşünen veyahut bir konuda tavsiye iletmek isteyen herkesin seslerini Moskova'ya duyurabildiklerini belirtmiştir.⁶⁰

Trendeki bir diğer seksiyon, enformasyon seksiyonuydu. Seminerlerin düzenlenmesi, broşürlerin dağıtılması, film projektörünün kontrolü vb. bu seksiyonun görevlerinden bazılarıydı. Kenez, enformasyon seksiyonu ile siyasi seksiyonun görevlerini birbirinden ayırt etmenin neredeyse imkânsız olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Trenlerde siyasi ve enformasyon seksiyonlarına ek olarak; ROSTA (Rusya Telgraf Ajansı) departmanı mevcuttu. Bu departmanın görevleri gazete ve broşür hazırlamak, tren radyo istasyonunu denetlemek ve yerel basına talimat vermektir.⁶²

Ajit-trenlerde bir vagon da garaj olarak hizmet vermekteydi. Bu garajlarda propagandacıların gittikleri yerlerde tren istasyonlarından uzakta bulunan bölgelere rahat ve hızlı bir şekilde ulaşmalarına imkân verecek olan küçük arabalar ve motorlar bulunuyordu.⁶³ Bu motorlu araçlar vasıtasıyla, tren istasyonundan uzak olan bölgelere gidecek olan kitap ve broşürler zahmetsiz bir şekilde taşınabilmekteydi.⁶⁴

Sovyet propaganda tekniklerini açıklarken de vurgulandığı gibi, sinema, propaganda çalışmalarının en etkili metotlarından biriydi. Rada, ajit-trenlerde film gösterimlerinin, sinemanın propaganda sürecindeki rolünü iyi kavrayan Lenin tarafından başlatıldığını, böylece trenlerde sinema gösterimleri için film projeksiyonunun da taşınmaya başlandığını ifade etmiştir.⁶⁵ Karlyavina, 1919 yılında propaganda trenlerinde gösterimi yapılan filmler arasında din karşıtı içeriğe sahip iki ayrı belgeselden bahsetmiştir. Bunlar; “Tikhon Zadonsky Kalıntılarının Açılması” ve “Aziz Sergius'un Kalıntılarının Açılması” adını taşıyan belgesel filmleriydi. Özellikle ikincisi Lenin tarafından çok beğenilmiş ve tüm parti toplantılarında izletilmesini tavsiye etmişti. Ajit-trenlerin sadece ilk iki yıllık çalışmalarında 1962 adet film gösterimi gerçekleştirildi ve seyirci kitlesi tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı.⁶⁶

Halkın büyük kısmının okuma-yazma bilmediği ve buna ek olarak, devrimin ilk yıllarında Türkistan ya da Kafkasya gibi bölgelerde dil probleminin yaşandığı düşünüldüğünde, sinemanın propaganda çalışmalarındaki rolü daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim Taylor, ajitasyon çalışmalarını yürütenlerin Rusça konuşması nedeniyle, söz konusu bölgelerdeki yerel halkla sözlü iletişimde büyük sıkıntıların yaşandığını ve bunun

⁵⁹ Kenez, *The Birth*, 60.

⁶⁰ Ransome, *The Crisis*, 87.

⁶¹ Kenez, *The Birth*, 60.

⁶² Sohareva, “Desyat Faktov ob Agitpoyezdah.”

⁶³ Kenez, *The Birth*, 60.

⁶⁴ Wolmar, *To Edge*, 206.

⁶⁵ Rada, “Ekim Devriminin,” 230.

⁶⁶ Karlyavina, “Rol' agitatsionnih.”

büyük oranda sinema sayesinde aşılabildiğini ifade etmiştir.⁶⁷ Tüm bu sebeplerle sinema, ajit-trenlerin propaganda çalışmalarının da en önemli parçasıydı.

Şekil 2: Ajit-trendeki bir halk tiyatrosu⁶⁸

Ajit-trenlerdeki film gösterimleri, çoğunlukla açık havada kurulan büyük ekranlarda gerçekleştirilse de kötü havalara için ayrıca 150 kişilik bir sinema salonu da bulunuyordu.⁶⁹

Ajit-trenlerde gösterilen filmlerin konusu da özenle seçilmekteydi. Filmlerde Çarlık dönemi kritik ediliyor ve Bolşevik yönetimin sağladığı kazanımlara vurgu yapılıyordu.⁷⁰ "Ajitki" (ajit filmler) denilen bu filmlerde işlenen en popüler konular, tarımla ilgili olanlardı.⁷¹ Sohareva da en çok ele alınan temaların tarım, sarhoşluğun zararları, sebzelerin kurutulması, askeri olaylar gibi konular olduğunu, bunların yanı sıra edebiyat klasiklerinden uyarlamaların da yapıldığını söylemiştir.⁷²

Ajit-trenlerin kendisi de başlı başına bir propaganda vasıtası idi. Çünkü bu trenlerin dışı çeşitli propaganda resimleriyle boyanmıştı. Hatta bu konu sanatçılar ve sanat tarihçileri için ayrı bir araştırma konusu olmuştur. Aslında başlangıçta propaganda trenlerinin dekorasyonunda posterler kullanılmıştır. Ancak bu malzemenin dayanıksız olması nedeniyle, sonradan yağlı boya kullanılmaya başlanmıştır.⁷³ Trenlerin üzerindeki bu resimlerin nasıl hazırlandığı ile ilgili olarak, Ransome şu bilgileri aktarmaktadır:

*"Örgütün siyasi bölümü, tren vagonlarının her tarafını kaplayan her resmin ana fikrine ve amacına önceden karar veriyordu. Bu fikir daha sonra, trenlerin boyanmasından ortaklaşa sorumlu olan sanatçı kolektifine sunuluyordu. Sanatçılar, en iyi tasarım ödülü için birbirleriyle yarışıyor, hakimler sanatçıların kendileriydi."*⁷⁴

Başlangıçta ajit-trenler üzerindeki resimler, avangard sanatçılar tarafından çizilmiştir. Kazimir Maleviç, Mark Şagal ve Kuzma Petrov-Vodkin, ilk ajit-trenlerin

⁶⁷ Taylor, "A Medium for the Masses," 572.

⁶⁸ "Halk Tiyatrosu" (*Teatr Naroda*): Trenin solundaki yazıda "Eskiden tiyatronun kapıları halka kapalıydı" ifadesi yer alırken; sağdaki yazıda ise "Sovyet Cumhuriyeti'nin güneşi doğruya, bilgiye ve gerçeğe giden yolu aydınlatır" ibaresi yer alıyor. "Agitpoyezda i agitparohodı 1918-1920", [Erişim tarihi: 24.08.2021], <https://burevestn1k.livejournal.com/10313.html>

⁶⁹ Wolmar, *To Edge*, 205.

⁷⁰ Wolmar, *To Edge*, 205.

⁷¹ Wolmar, *To Edge*, 205.

⁷² Sohareva, "Desyat Faktov ob Agitpoyezdah."

⁷³ Karlyavina, "Rol' agitatsionnih."

⁷⁴ Ransome, *The Crisis*, 84.

tasarımını yapan sanatçılardan bazılarıydı.⁷⁵ Ancak bu soyut sanat anlayışı, halkın çoğunluğunu oluşturan köylü kitleler açısından anlaşılması zordu. Dolayısıyla daha sonradan bu trenler, sıradan halkın da anlayabileceği şekilde devrimci motifler ve sloganlarla süslendi.⁷⁶ Cesur bir şekilde resmedilen köylü ve işçi tasvirleri, biçimsiz ve kötü bir şekilde resmedilen burjuvazi, Sovyetler Birliği'ne özgü subbotnikler,⁷⁷ ajit-trenler üzerine işlenen ve sıradan halkın çok daha rahatlıkla anlayıp devrimin başarılarını görebildikleri popüler resim temalarıydı.⁷⁸ Sıradan köylünün en çok ilgisini çekecek olan resim temaları, ekonomik faaliyetlerle ilgili olanlardı. Bu nedenle, trenler üzerinde sıklıkla ekim ve hasat çalışmalarını, köprü ve otoyol onarımlarını betimleyen resimlere yer verilmiştir. Karlyavina, trenler üzerindeki bu resimlerin, trenin gideceği bölgenin siyasi durumuna bağlı olarak sıklıkla değiştirildiğini ifade etmiştir. Bunun amacı propaganda çalışmalarının verimliliğini arttırmaktı.⁷⁹

Şekil 3: Ajit-trenlerdeki ekonomik faaliyet içerikli resim temalarına bir örnek⁸⁰

Sovyetler Birliği'nin en uzak köşelerine ulaşması hedeflenen ajit-trenlerin propaganda çalışmaları için, birkaç bölgeye ayrılmıştı. Trenler, seyahat ettikleri bölgelerin mevcut siyasi ihtiyaçlarına yönelik olarak organize edilmişti. İlk ajit-trenlerden bazılarını bizzat görme ve onları inceleme imkanına kavuşan Ransome'ın aktardığına göre bunlar; "Lenin", "Sverdlov", "Oktyabrskaya Revolyutsiya", "Krasny Vostok" ve "Krasny Kazak" isimli trenlerdi.⁸¹ Rus araştırmacı Karlyavina ise, İç Savaş yıllarında bu türden 15 tren ve üç geminin hizmet verdiğini söylemiştir. Karlyavina, Ransome'ın aktardıklarına ek olarak şu trenleri zikretmektedir: ülkenin merkezi şehirlerine hizmet veren "Velikorusskiy"; Uzak Doğu, Urallar ve Sibirya'da faaliyet gösteren "Ural-Sibirya" treni; Olonets, Vologda, Arkhangelsk, Vyatka ve Pskov şehirlerine seyahat eden "Severnıy" treni; Don, Kuban, Kafkasya ve Kırım güzergahından sorumlu "Yujnyy" treni ve son olarak Türkistan, Buhara ve Hive'ye seyahat eden "Vostochnıy" treni.⁸² Ancak Karlyavina'nın

⁷⁵ Sohareva, "Desyat Faktov ob Agitpoyezdah."

⁷⁶ Kenez, *The Birth*, 60.

⁷⁷ Kızıl Cumartesi. Subbotnikler, tatil günlerinde toplum yararına düzenlenen ücretsiz iş günlerini ifade etmektedir.

⁷⁸ Sohareva, "Desyat Faktov ob Agitpoyezdah."

⁷⁹ Karlyavina, "Rol' agitatsionnih."

⁸⁰ Ajit-trenlerdeki en popüler resim temalarından biri de köprü onarımı ile ilgili olanlardı. Yukarıdaki resim buna bir örnektir. Trenin üzerinde "Köprüleri onarın" (Rusça: чините мосты) ibaresi yer almaktadır. Vyačeslav Polonskiy, *Russkiy Revolyutsionny Plakat*, (Moskva: Gosudarstvennoye İzd-vo, 1925), 57, [Erişim tarihi: 24.08.2021], <https://www.prlib.ru/item/906164>

⁸¹ Ransome, *The Crisis*, 82.

⁸² Karlyavina, "Rol' agitatsionnih."

bahsettiği bu trenler İç Savaş yıllarından sonra hizmet vermiş olmalıdır. Nitekim bir diğer Rus araştırmacı Timofeyeva, tıpkı Ransome gibi, 1918-1920 yıllarında faaliyet gösteren ajit-tren sayısını 5 olarak vermektedir.⁸³

İlk ajit-tren, “Lenin” treni adını taşıyordu. Tren, ilk defa 13 Ağustos 1918’de Moskova’dan hareket ederek, Beyazlardan geri alınan Kazan’a bir deneme seferi gerçekleştirdi.⁸⁴ İki hafta süren bu deneme sürüşünde Kızıl Ordu askerlerine propaganda broşürleri ve gazeteleri dağıtıldı. Taylor, bu deneme sürüşünün ordu içerisindeki propaganda ile sınırlı kaldığını, ancak başarılı sonuç vermesi üzerine Troçki’nin Moskova demiryolundan 5 ajit-treninin daha hazırlanmasını emrettiğini yazmıştır. Bu konu, 31 Ocak 1919 tarihinde ele alınmış ve başka ajit-tren ve gemilerin de hazırlanması için özel bir komisyon kurulmuştur.⁸⁵ Lenin treni, Kazan’a yaptığı ilk seyahatinden sonra bir dizi bölgeyi içine alan çok sayıda sefer daha gerçekleştirmiştir.⁸⁶ Tren aralarında Pskov, Vitebsk, Letonya, Beyaz Rusya, Litvanya, Harkov’un da yer aldığı bölgeleri ziyaret etmiştir. Okunev, devrimci yazılar ve parlak renklerle süslenmiş bu trenin, gittiği yerlerde çok sayıda devrimci broşür ve yayın dağıttığını, toplantı ve konferanslar düzenlediğini belirtmiştir:

“İşçiler ve köylüler, bu özel trenin etrafında toplantı ve toplantılar gerçekleştirildi. Arabaların çatılarından konuşmalar yapıldı ve devrimci broşürler adeta kar tanesi gibi dağıtıldı. Yolculuk sırasında tren, yarım milyondan fazla ruble değerinde kitap, gazete ve broşür, 150.000’den fazla bildiri ve broşür dağıttı, 15.000’den fazla poster yayınladı ve 556 kuruluşa çeşitli yayınlar sağladı. Yaklaşık 90.000 işçi, köylü ve Kızıl Ordu askeri seminerlere, toplantılara ve konferanslara katıldı; merak edilen konular hakkında yaklaşık 60 ders düzenlendi.”⁸⁷

Bir diğer ajit-tren, “Oktyabrskaya Revolyutsiya” (Ekim Devrimi) adını taşıyan trendi. Trenin siyasi seksiyonun başında meşhur Bolşevik Kalinin vardı.⁸⁸ Tren, Nisan 1919’dan Aralık 1920’ye dek ortalama 3 hafta süren çok sayıda seyahat gerçekleştirdi. Taylor, bu trenin gittiği her şehirde 10-12 saat vakit geçirdiğini ve 1920 yılının sonuna gelindiğinde tren aracılığıyla 430’dan fazla film gösteriminin gerçekleştirildiğini belirtmiştir.⁸⁹

Bir diğer tren ise, “Krasny Vostok” (Kızıl Doğu) adını taşıyordu ve 1920 yılı başlarında Türkistan’a seyahat etmişti. “Krasny Vostok” treni, 1920 yılının ilk yarısını Türkistan’daki propaganda çalışmaları ile geçirmişti.⁹⁰ Kenez, bu trende Türkistanlıların ve Müslümanların meseleleriyle ilgilenen özel bir ajitatör grubunun da yer aldığını söylemiştir.⁹¹ Bu ajitatörler, Müslüman halkın özelliklerini de dikkate alan çalışmalar gerçekleştiriyor; halkın aydınlatılması ve Müslüman kadınların durumu en çok önem

⁸³ Timofeyeva, “Agitatsionniye poyezda,” 260.

⁸⁴ Kenez, *The Birth*, 61.

⁸⁵ Taylor, “A Medium for the Masses,” 567.

⁸⁶ Sohareva, “Desyat Faktov ob Agitpoyezdah.”

⁸⁷ Okunev, “Propaganda Trains.”

⁸⁸ Kenez, *The Birth*, 61.

⁸⁹ Taylor, “A Medium for the Masses,” 570.

⁹⁰ Taylor, “A Medium for the Masses,” 570.

⁹¹ Kenez, *The Birth*, 61.

verdikleri konular arasında yer alıyordu.⁹² Tren ayrıca Taşkent'in yanı sıra Hocent'te, Hokand'ta, Fergana vadisinde ve Türkistan'ın başka pek çok yerinde çok sayıda kütüphane açılmasına ve bunlar için kitap ve dergi temin edilmesine yardım etti.⁹³

"Krasny Kazak" (Kızıl Kossak) treniyse, Rostov ve Don bölgelerindeki çalışmalarla ilgileniyordu. Denikin'in yenilgisi sırasında kurulan tren, 1920 baharında sorumlu olduğu bölgelere seyahat gerçekleştirmişti. Trenin başlıca vazifesi, Beyaz Ordu'dan yeni kurtarılan bölge halkını Sovyet iktidarının yanına çekmekti. Bu bakımdan, Sovyet yönetimi ile ilgili önyargıların (özellikle dinle ilgili olanların) yok edilmesi, trenin çalışmalarının öncelikli hedefiydi. Nitekim 14 Mart 1920'de hareket eden trenin sloganı şöyleydi: "Kossaklar, Sovyet hükümetinin kiliseye ve dine zulmettiğine inanmayın, Sovyet hükümeti kiliselere ve dini geleneklere karşı hiçbir şiddete ve hakarete müsamaha göstermeyecektir." Karlyavina'ya göre bu durum, Sovyet yönetiminin amacına ulaşmak adına Ortodoksluk duyguları güçlü olan Don Kossaklarını kendi saflarına çekmek için açıkça popülist yalanlara başvurmaktan çekinmediğinin canlı bir örneğiydi.⁹⁴ Ransome, bu treni bizzat gezme imkânı yakalamış ve tren hakkında şu bilgileri aktarmıştır:

*"Kızıl Kossak treninin 16 vagonu var ve her birinin iki tarafı da resimlerle dolu. Trendeki iç düzenlemeler, Rusların akıllarına bir şeyi koyarlarsa bunu gerçekleştirebileceklerinin yeterli bir kanıtıydı. Bu tren boyunca vagon vagon gezdik. Bir vagonda Carnarvon ve Lyons gibi uzak istasyonlardan haber alabilen bir kablosuz telgraf istasyonu mevcuttu. Bir diğer vagon, günlük on beş bin sayfa basabilen bir baskı makinesinin yer aldığı bir gazete ofisi olarak organize edilmişti; böylelikle trenin hizmet verdiği bölge, ancak yola çıkmış olsa da Moskova ile aynı zamanda -bazen gecikmiş İzvestiya veya Pravda'nın kendilerine ulaşmasından birkaç gün önce- haberleri alırdı. Bunun yanında yaklaşık yüz ya da elli kişilik bir sinema salonu vardı."*⁹⁵

"Krasny Kossak" treni 8 Nisan 1920'de Moskova'dan hareket ederek 20 Nisan günü görev yeri olan Kuban'ın merkezi Yekaterinodar'a ulaşmıştır. 125 personelin hizmet verdiği trenin yöneticisi, kendisi de bir Kossak olan ve aynı zamanda Tüm Rusya Merkez Komitesi üyesi Dimitriy Vasilyeviç Poluyan'dı. Tren, Kuban'da bulunduğu 50 gün zarfında çok sayıda miting ve toplantı gerçekleştirdi.⁹⁶

Ajit-trenlerin çalışmalarının başarılı sonuç vermesi üzerine, Troçki, demiryolunun bulunmadığı bölgeler için ajit-gemi, ajit-kamyon ve kışın ulaşmanın zor olduğu yerler için de ajit-kızaklar hazırlanmasını emretmiştir.⁹⁷ Ajit-gemiler içerisinde en meşhuru, Moskova'nın doğu ve güney kısımları ile Volga nehri boyunca Hazar denizine yolculuk eden ve "Krasnaya Zvezda" (Kızıl Yıldız) adını taşıyan ajit-gemiydi. VIII. Parti Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda gemiye, Beyazlardan geri alınan bu bölgelerde ajitasyon faaliyeti yürütme görevi verilmişti.⁹⁸ Gemiye verilen diğer görevler

⁹² Karlyavina, "Rol' agitatsionnih."

⁹³ Timofeyeva, "Agitatsionniye poyezda," 257.

⁹⁴ Karlyavina, "Rol' agitatsionnih."

⁹⁵ Ransome, *The Crisis*, 82-86.

⁹⁶ Timofeyeva, "Agitatsionniye poyezda," 260.

⁹⁷ Wolmar, *To Edge*, 203.

⁹⁸ Krupskaya, *Lenin'den*, 488.

arasında; doğu cephesini güçlendirme, parti ve Sovyet örgütlerini eski haline döndürme, her türlü ajitasyon ve propaganda çalışmaları için merkez ile yerel bölgeler arasında gerekli bağlantıları kurma ve güçlendirme vb. yer alıyordu.⁹⁹

“Kızıl Yıldız” gemisi, aslında propaganda resimleri ile süslenmiş eski bir nehir teknesiydi ve içerisinde bir radyo istasyonu, baskı ve sergi bölümü ile sinema salonu bulunuyordu.¹⁰⁰ “Krasnaya Zvezda” gemisinin en dikkat çekici özelliklerinden biri de bu geminin çektiği mavnanın tek başına 600-800 kişilik bir sinemayla donatılmış olmasıydı.¹⁰¹ Gemi, 1919 yılının Haziran ayında göreve başladı.¹⁰² 3 hafta süren yolculuk boyunca toplam 196 film gösterimi gerçekleştirildi ve bu gösterimlere 225.000 izleyici katıldı.¹⁰³ Sohareva, her ajit-treni ve ajit-gemisinin kendi gazetesi olduğundan bahsetmiştir. Nitekim “Krasnaya Zvezda” gemisinin yine aynı isimli bir gazetesi bulunuyordu. Ancak bu gazetelerin kendine has bazı özellikleri vardı. Nitekim Sohareva, bu gazetelerin boyutunun normal bir gazeteye göre küçük olduğunu, köylüler ve askerlerin daha rahat okuyabilmeleri için büyük puntolarla yazıldıklarını söylemiştir.¹⁰⁴

Geminin siyasi komiseri, Vyacheslav Molotov idi. Ancak bu ajit-geminin çalışmalarına önemli bir isim daha katılmıştı. Bu isim, Lenin’in eşi Nadejda Krupskaya’ydı.¹⁰⁵ Krupskaya, bu gemide Eğitim Komiserliği’ni temsilen yer almıştı. Krupskaya, anılarını kaleme aldığı kitabında, “Krasnaya Zvezda”nın gerçekleştirdiği çalışmalardan şöyle bahsetmektedir:

“Volga ve Kama’dan Perm’e kadar gittim. Molotov tüm faaliyetlerden sorumlu olan kişiydi. Her duraktan önce bizi bir araya toplardı, ne yapacağımızı hangi konuları özel olarak vurgulayacağımızı tartışırdık. Her duraktan sonra yaptıklarımızla ilgili rapor verir ve aldığımız notları kararlaştırırdık. ... Yolculuk sırasında sayısız toplantı yapıp Bondyujski şantiyesinde, Votkinsk, Motoviliha, Kazan, Perm, Çistopol, Verhniye, Vyatskiye Polyani ve başka yerlerde fabrika ve şantiyelerde kitlesel mitinglerde konuşurduk. ... Krasnaya Zvezda’nın yürüttüğü ajitasyon, halkın tamamının Sovyet iktidarını desteklediği Tataristan’da çok etkili olmuştur.”¹⁰⁶

Diğer ajit-gemiler; kulaklara karşı mücadelede önemli görevler üstlenen “Spartak” ajit-gemisi, 1919-1920 yıllarında Sibirya’da görev yapan “Sibburo” isimli gemi ve 20 Haziran-6 Ağustos 1921’de Volga’nın güneyine, Tataristan’a seyahat gerçekleştiren “Volodarsky” ajit-gemisiydi.¹⁰⁷

Ajit-trenler, o dönem için çok kritik bir görevi yerine getirmişseler de devrimin ilk ve buhranlı yıllarındaki sorunlara karşı acil olarak geliştirilen, geçici bir projeydiler. İç

⁹⁹ Timofeyeva, “Agitatsionniye poyezda,” 260.

¹⁰⁰ Savaşır ve Güleç, “Politik Bir Eylem,” 321.

¹⁰¹ Sohareva, “Desyat Faktov ob Agitpoyezdah.”

¹⁰² Krupskaya, *Lenin’den*, 488.

¹⁰³ Taylor, “A Medium for the Masses,” 573.

¹⁰⁴ Sohareva, “Desyat Faktov ob Agitpoyezdah.”

¹⁰⁵ Kenez, *The Birth*, 61.

¹⁰⁶ Krupskaya, *Lenin’den*, 489-491.

¹⁰⁷ Timofeyeva, “Agitatsionniye poyezda,” 262.

Savaş yıllarının ardından Bolşevik iktidarının tüm ÷lkede giderek güçlenmeye başlamasından sonra bu trenlere olan ihtiyaç giderek azaldı. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin İç Savaş'tan sonra karşı karşıya kaldığı en büyük tehdit olan İkinci Dünya Savaşı yıllarında cephedeki askerler arasında propaganda amacıyla ajit-trenler yeniden faaliyete geçirilmiştir.¹⁰⁸ Yine Wolmar'ın aktardığına göre, ajit-trenler 1970'li yıllarda bile Sibirya'da sınırlı da olsa faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁰⁹

Sonuç

Sovyet yöneticileri için propaganda, yüzyıllar boyunca köhne bir rejim altında eğitimsiz ve birçok gelişmeden bihaber bırakılmış geniş halk kitlelerini aydınlatmanın ve onları devrimci mücadele içine çekmenin bir vasıtası, diğer bir deyişle, Sovyet halkını siyasal açıdan eğitmenin bir yolu olarak gör÷ldü. Bununla birlikte, Sovyet propaganda siyasetini ele alan Batılı kaynakların büyük kısmında, bu siyasete yönelik çok fazla eleştiri göze çarpmaktadır. Bu eleştirileri Soğuk Savaş döneminin önyargıları olarak görüp anlamlandırabilsek de bunların haklı olduğu kadar haksız taraflarının da olduğunu belirtmek gerekir. Zira her ne kadar Stalin döneminden itibaren propaganda, kitleleri yönetmenin -hatta belki sindirmenin- bir aracı haline gelmişse de aynı şeyin ajit-trenlerin de aktif olduğu devrimin ilk yılları için tümüyle geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. "Büyük Deney Yılları" olarak da tanımlanan bu dönem, Lenin liderliğindeki Sovyet yönetiminin sosyalist bir toplum yaratmak hedefiyle, siyasette, ekonomide, eğitimde, sanatta ve daha pek çok alanda radikal kararları uygulamaya koyduğu bir dönemdi. Bu dönemde propagandanın temel hedefi, halkı sindirmek değil, politik açıdan bilinçlendirmektir.

Ajit-trenler, devrime yönelik hem iç hem de dış tehdidin bir arada olduğu İç Savaş yıllarında, Sovyet yönetiminin savunduğu fikirleri, Sovyetler Birliği'nin en uzak köşelerine taşımayı başarmıştır. Bu noktada trenlerin yönetiminde Merkez Komitesi ve Çeka gibi en üst düzey kurumlardan temsilcilerin yer alması ve bu kişilerin doğrudan halkla temas kurmalarının payı büyüktü. Ajit-trenler; akla gelebilecek pek çok propaganda tekniğini tek bir çatı altında birleştiren mobil bir propaganda makinalarıydılar. Matbaalarında propaganda amaçlı gazete ve broşürler yayınlanıp dağıtıyor, film projektörü sayesinde sinema etkinlikleri organize ediyor, ayrıca devletin en üst düzey temsilcilerini kırsal kesime taşımak suretiyle bir nevi mobil hükümet işlevi görüyorlardı. Trenlerin üzerlerinde yer alan ve devrimci mesajlar ileten resimler de ajit-trenlerin propaganda çalışmalarının önemli bir parçasıydı. Böylelikle propaganda tekniklerinin hemen tümünü bünyesinde barındıran bu trenler, Sovyet hükümetinin mesajını ülkenin en ücra köşelerine taşımayı başardılar. Trenlerin çalışmalarının yarattığı etki, gelip geçici bir etki değildi. Nitekim İç Savaş'tan galip çıkan Bolşevikler oldu. Bu tarihten sonra Sovyet yönetimi iktidarını gitgide arttırdı. Bu noktada tüm Sovyetler Birliği'nde yürüt÷len ve ajit-trenlerin de önemli bir parçası olduğu propaganda çalışmalarının payı büyüktü. Üstelik bu başarının, karşı karşıya kalınan çok sayıda probleme rağmen elde edildiğini de eklemek gerekir. Nitekim bu trenlerin propaganda

¹⁰⁸ Rusnock, "AgitProp."

¹⁰⁹ Wolmar, *To Edge*, 206.

amacıyla kullanılmaya başlandığı İç Savaş yıllarında bu çalışmalarda görevlendirilecek personel sayısı sınırlıydı, Rus olmayan bölgelerde iletişim problemi yaşanıyordu. Trenler için ihtiyaç duyulan ekipmanların temini de bir diğer sorundu.

Trenlerin bir diğer önemi, Bolşeviklerin halkla kurduğu iletişimde bir deneyim imkânı sunmasıydı. Neticede Lenin'in klasik tekniği, "uygula ve gör"dür. Devrimci politikanın belirli kalıplar içerisinde sürdürülmesinin imkânsız olduğuna inanan Lenin, sık sık bu tekniğe başvuracaktır. Trenler de özellikle devrimci propaganda tekniklerinin geliştirilmesi ve bunların halka nasıl daha verimli iletilebileceği konularında bir uygulama alanı sağlamıştır. Bunun en bariz örneği ise, trenler üzerindeki propaganda resimleri konusunda yaşanan tartışmalar ve yapılan değişiklikler olmuştur.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Akan, M. "Sovyet Propaganda Afişlerinde 'Doğu' İmgesi." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 17/2 (2017): 77-102.
- Brown, K. "Agitprop in Soviet Russia." *Constructing the Past*. 14/ 1 (2013): 5-8.
- Clark, T. *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*. çev. Esin Hoşscu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Davies, K. M. "Agitpoezda: Discover Russia's Revolutionary Propaganda Trains." [Erişim tarihi: 23.08.2021]
<https://www.calvertjournal.com/articles/show/9255/russias-revolutionary-propaganda-trains-agitpoezda>
- Davies, S. "The Crime of "Anti-Soviet Agitation" in the Soviet Union in the 1930's." *Cahiers du Monde russe*. 39/1(2), Les années 30: Nouvelles directions de la recherche. (1998): 149-167.
- Davoliūtė, V. -L.Kaminskaitė-Jančorienė. "Sovietization and the Cinema in the Western Borderlands: Insurgency, Narrative, and Identity in the Lithuanian Film "Marytė" (1947)." *Reframing Postwar Sovietization: Power, Conflict, and Accommodation*

- (2016): 391-408.
- Denny, A. "Soviet Propaganda." *The Military Engineer* 43/294 (1951): 259-262.
- İnceoğlu, Ç. "Sovyet Propaganda Animasyonlarında Batı ve Batılı İmgesi." *İletişim* 19 (2013): 23-40.
- Karlyavina, A.İ. "Rol' agitatsionnih poyezdov i parahodov v antireligioznoy propagande Bolşevikov v godı Grajdanskoy voynı." *İstoriçeskiy jurnal nauçniye issledovaniya* 3 [Erişim Tarihi: 24.08.2021], https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=25066
- Krupskaya, N. *Lenin'den Anılar*. çev. Özlem Koşar. İstanbul: Yordam Kitap, 2020.
- Okunev, I. "Propaganda Trains." [Erişim tarihi: 25.11.2010] <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/culture-and-revolution/culture-and-revolution-texts/a-new-way-for-culture-propaganda/>
- Figes, O. "The Russian Revolution of 1917 and Its Language in the Village." *The Russian Review* 56/3 (1997): 323-345.
- Polonskiy, V. *Russkiy Revolyutsionniy Plakat*. Moskva: Gosudarstvennoye İzd-vo, 1925. [Erişim tarihi: 24.08.2021], <https://www.prlib.ru/item/906164>
- Rada, T. "Ekim Devriminin İlk Yıllarında Demiryolu Organizasyonu ve İmajların Organizasyonu Arasındaki İlişki: Dziga Vertov'un Politik Estetiği." *Sinecine* 10/2 (2019): 207-240.
- Ransome, A. *The Crisis in Russia*. London: 1921.
- Rusnock, K. A., "AgitProp", *Encyclopedia of Russian History* [Erişim tarihi: 20.03.2010] <https://www.encyclopedia.com/history/modern-europe/russian-soviet-and-cis-history/agitprop>.
- Savaşır, G. ve E. Güleç, "Politik Bir Eylem Olarak Sanat: 1920'lerdeki Rus Agit-prop Uygulamaları." *SDÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi* 13/ 25, (2020): 301-333.
- Smith, M. G. "Cinema for the "Soviet East": National Fact and Revolutionary Fiction in Early Azerbaijani Film." *Slavic Review* 56/4 (1997): 645-678.
- Sohareva, T. "Desyat Faktov ob Agitpoyezdah." [Erişim tarihi: 08.03.2021], <https://artguide.com/posts/1387>.
- Taylor, R. "A Medium for the Masses: Agitation in the Soviet Civil War." *Soviet Studies* 22/4 (1971): 562-574.
- Timofeyeva, E.A. "Agitatsionniye poyezda i parohodı v godı Grajdanskoy voynı." *Nauçniye trudi KuBGGU* 9 (2016): 257-268.
- "Trotsky's War Train", [Erişim tarihi: 08.03.2021], <https://www.historytoday.com/archive/trotsky%E2%80%99s-war-train>.
- Welch, D. *Propaganda, Güç ve İkna*. çev. Selim Sezer. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2019.
- Wolmar, C. *To Edge of the World*. New York: PublicAffairs, 2013.

